

5. Соціокультурні та теоретичні засади філософії постмодерну // В.В. Лях, О.М. Йосипенко, Я.В. Любимий, В.С. Пазенок, К.Ю. Райда, Л.А. Ситніченко / Інститут філософії імені Г.С. Сковороди. – К., 2017. – 312 с.
6. Шталтовна Ю.А. Постмодерн як методологічна домінанта лінгвістичних студій / Юлія Анатоліївна Шталтовна // Нова філологія. – 2013. – № 58. – С. 210–214. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Novfil_2013_58_54
7. Amichai-Hamburger Y. *Reducing intergroup conflict in the digital age* / The handbook of intergroup communication / edited by Robert T. Craig. – New York: Routledge, 2012. – pp. 181–193.
8. Aylesworth G. Postmodernism / The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2015 Edition), Edward N. Zalta (ed.). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://plato.stanford.edu/archives/spr2015/entries/postmodernism>
9. Boghossian P., Lindsay J. What comes after postmodernism? // Educational Philosophy and Theory. – 50(14). – pp. 1346–1347. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://doi.org/10.1080/00131857.2018.1462520>
10. Branch J. Territorial Conflict in the Digital Age: Mapping Technologies and Negotiation // International Studies Quarterly. – Volume 61. – Issue 3, September 2017. – pp. 557–569. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://doi.org/10.1093/isq/sqx046>
11. Erstad O., Sefton-Green J. Identity, Community, and Learning Lives in the Digital Age. – New York: Cambridge University Press, 2013. – 237 p.
12. How French “Intellectuals” Ruined the West: Postmodernism and Its Impact, Explained // Areo. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://areomagazine.com/2017/03/27/how-french-intellectuals-ruined-the-west-postmodernism-and-its-impact-explained/>

УДК 111.8

Кушніренко І.А.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

ФУНДАМЕНТАЛЬНА ОНТОЛОГІЯ М. ГАЙДЕГГЕРА: СПРОБА ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ЛЮДСЬКОГО

Робота присвячена аналізу причин, теоретичних підвалин та сутності спроби М. Гайдеггера переосмислити уявлення попередників про людину та її онтологічне місце в світі в межах проекту фундаментальної онтології.

Ключові слова: фундаментальна онтологія, метафізика, екзистенція, буття, *Dasein*, сутність, існування

Кушніренко І.А. Фундаментальная онтология М. Хайдеггера как попытка переосмыслить человеческое. Работа посвящена анализу причин, теоретических основ и сущности попытки М. Хайдеггера переосмыслить представление предшественников о человеке и его онтологическом месте в мире в рамках проекта фундаментальной онтологии.

Ключевые слова: фундаментальная онтология, метафизика, экзистенция, бытие, *Dasein*, сущность, существование

Kushnirenko I. Heidegger's fundamental ontology as an attempt to rethink the human. The work is devoted to the analysis of the causes, theoretical foundations and the essence of M. Heidegger's attempt to rethink the conceptions of precursors regarding human being and its ontological place in the world within the framework of the project of fundamental ontology.

Key words: *fundamental ontology, metaphysics, existence, being, Dasein, essence, existence*

Сутність людського буття та його відношення до світу споконвіку цікавили мислителів. Наразі до сих пір не існує визначеного ставлення до цієї проблематики. Сучасні дослідники досі намагаються розібратися у великому розмаїтті ідей та концепцій, які стосуються цієї проблематики. В останні роки, в контексті кризових явищ різних сфер життя, питання співвідношення людини, людської свідомості до буття, її призначення, місця у світі та особливостей її існування як унікального феномену набувають неабиякого значення.

Дослідження філософії М. Гайдеггера як одного з найбільш впливових та авторитетних розробників проблематики поняття людини, є необхідною умовою не лише її (тематики) правильного розуміння, але і можливістю аналізу та адекватної оцінки людини і людства на сучасному етапі розвитку, усіх тих змін, які з ними відбуваються. В контексті цих змін цікаво і те, що однією з основоположних та відправних точок міркувань М. Гайдеггера є думка про те, що філософська традиція в принципі докорінно неправильно описала і трактувала людину. Тому, в якості першого кроку у розробці свого філософського проекту він ставить побудову нової аналітики того, що означає бути людиною. Проте, хоча людина і грає надзвичайно важливу роль у філософії М. Гайдеггера, вона не має абсолютно принципового значення. Перед тим, як говорити про людину, філософ стверджує, що необхідним кроком є вивчення того, що є дійсно абсолютним — буття.

Роздуми М. Гайдеггера починаються з твердження про те, що з моменту виникнення самого питання про буття воно вже є втраченим і потребує відродження. Таке «кризове» явище міркування, яке цікавить М. Гайдеггера, звертало увагу ще Платона з Аристотелем, шукало вирішення ще з часів Платона і Аристотеля, але, на його думку, з того часу давно забуте і відчуждене від філософської традиції як своєрідна «вакуумна» проблематика, що не має шляхів вирішення. Сучасне (щонайменше, для М. Гайдеггера) ставлення до буття, можливо, найкраще викладене Г. В. Ф. Гегелем, для якого говорити про чисте буття — фактично, говорити ні про що [1, с. 140]. Натомість М. Гайдеггер бачить буття як «все, про що ми говоримо, все, що ми маємо на увазі, все, для чого та як ми себе покладемо в будь-який спосіб» [6].

При цьому, коли про буття стали говорити і писати, тобто за часів того самого Платона, воно зникло. Буття є, коли його нема і його нема, коли воно є, каже М. Гайдеггер. Стосовно цієї категорії М. Гайдеггер в одній зі своїх робіт каже: «Що таке буття? Воно є самим собою. Пережити це і висловити має навчитись майбутнє мислення. Буття — не Бог і не основа світу. Буття ширше, ніж все суще, і все одно воно ближче людині ніж будь-яке суще. (...) Буття — це найближче. Однак це найближче залишається

для людини найбільш далеким. Уявляючи суще як суще, думка, звичайно, вступає у відношення до буття, але мислить по-справжньому завжди тільки суще як таке і ніколи — буття як таке» [8, с. 202]. Визначити буття неможливо. Будь-яке визначення — від розсудку. А буття є дорозсудочним. Його можна лише відчувати. Воно не для того, щоб його розуміти, адже розуміння неодмінно направляє нас до сущого [3; 6].

Для М. Гайдеггера всі сутності поділяють спільність буття або ж спільність існування, але для того, щоб розкрити важливість буття необхідно провести аналіз конкретного його типу — людини. На його думку, людина має «особливу відмінність» відмінність від інших істот. Для нього людина, або, як він називає її, *Dasein* — не просто інша істота, а окрема істота, для якої «її валсне буття є проблемою для неї» [6, с. 32].

Отже, аби виправити помилки попередників в дослідженні питання буття (які в цілому зводяться до всім відомого «забуття буття», та бінарної логіки сприйняття світу) М. Гайдеггер намагається дослідити специфічний його вид, а саме людське — *Dasein* [6]. Це приводить його до онтологічного аналізу людини як засобу розуміння буття, але не у вигляді вже існуючої філософської антропології, яка не може схопити всієї істини людського існування, а як розкриття буття самої людини [12].

Далі, стверджуючи, що традиційні філософські системи забули чи проігнорували питання буття М. Гайдеггер припускає, що традиційна філософська мова (і, відповідно, термінологічний апарат) в принципі не може мислити (говорити про) буття та людину, оскільки обмежена бінарністю понять. Найважливіша для М. Гайдеггера з таких бінарностей — сутність та існування.

Класична філософська думка вважала, що людина має визначальну, «фіксовану» сутність, що або визначає її буття, або ж існує як потенційна мета. Проблема цієї концепції людини, на думку М. Гайдеггера, полягає в неможливості зрозуміти, що людина визначається екзистенційною можливістю [6]. Її екзистійна можливість означає, що істина людини не може бути схоплена в зафіксованих концептуальних межах; відкрита «природа» людини визначається її «існуванням» [6, с. 68].

При цьому неправильно вважати, що М. Гайдеггер просто заперечує сутності в термінах традиційних концепцій, ставлячи на її місце існування. Людина не визначається своєю діяльністю; існування для М. Гайдеггера означає дещо більше. Адже, як він показує далі, вся специфічність людського існування та спроб його визначення відкривається в світлі згаданого нами раніше «привілейованого» питання буття: людина є не тим, що робить, а тим, що існує в такому відношенні до буття, в якому лише вона одна серед істот здатна його розкривати [6].

Отже, для М. Гайдеггера питання буття є первинним, а засоби для відповіді на це питання знаходяться в екзистенціальній аналітиці людського буття. В той же час онтологічний взаємозв'язок між буттям та істотами, який забезпечує очевидність важливості питання, яке розкриває екзистенціальна аналітика людини, також висвітлює істину людського буття: М. Гайдеггер здійснює аналіз людського та використовує його для аналізу буття.

Часто другий аспект аналізу М. Гайдеггера забувається та/або ігнорується, а його думка стала трактується як філософська антропологія, яка, однак, ніколи не була його проектом. Філософ не зацікавлений у наданні антропологічного обліку людини.

«Аналітика Dasein залишається повністю орієнтована на провідну задачу розробки питання про буття» [6, с. 38]. З цієї причини він називає дослідження буття «фундаментальною онтологією на відміну від «наївної та непрозорої» [6, с. 31] онтології, яка зосереджена на сущому. Тільки фундаментальна онтологія може розкрити істину людського.

Аби уникнути неправильних трактувань своєї думки, уточнити свою позицію, а також розкритикувати альтернативні виклади онтології людини, М. Гайдеггер розроблює екзистенціальну аналітику, відкидаючи опосередкування іншими сутностями, зосереджуючись на безпосередньому. Він ставить собі за мету переосмислити суть людини, що для нього означає взагалі відмовитися від таких понять, як «людина», «сутність» або «гуманізм»; переосмислити людину шляхом запитування і нового формулювання категорій, які традиційно використовувались для опису людини — звідки і береться поняття Dasein з якісно новим значенням людського. Сам термін «Dasein» не був новим. Проте М. Гайдеггер відмовляється від традиційних його наповнень — «існування» у І. Канта і «наявного буття» у Г. В. Ф. Гегеля. Кантівське розуміння він відкидає, адже не хоче приймати єдине поняття існування, гегелівське — адже у нього воно є поняттям, яке володіє найнижчим онтологічним статусом і є певним, свого роду, категоріальним клеймом, яким абсолютний дух позначає абстрактність і обмеженість будь-якого індивідуального досвіду [2; 6]. Сам же М. Гайдеггер, навпаки, позначає цим поняттям незалежну від будь-яких абсолютів цілісність такого досвіду, все, чим має справу самотній індивід [5].

Як зазначає М. де Бейстегі, переосмислення М. Гайдеггером людини є критикою попередніх уявлень про людину, а також постановкою під питання категорій, які використовувались для опису людини: «історія, яку розповідає Гайдеггер, — це відношення людини до її сутності, історія сутності людини, в якій самі поняття «людина», «сутність» та «історія» докорінно переформульовані» [11, с. 13].

Дійсно, беручи свої корені в феноменологічній традиції М. Гайдеггер вважає, що, перш ніж перейти до повторного вивчення обговорюваного питання, не обтяженого припущеннями, його думка повинна «очистити» попередні уявлення про людину — як з точки зору її нормативного змісту, так і з логічного підґрунтя. Він звертається до традиційних версій гуманістичних концепцій, щоб показати, де вони пішли не так, і використати їх невдачі для формулювання нового типу концепції людського існування та людини як такої — пост-метафізичного гуманізму.

Така позиція М. Гайдеггера не є критикою людини як такої; це критика конкретного розуміння людини та спроба переосмислення метафізичних уявлень про неї. Для нього це не відкидання власне людського, а навпаки — повернення до нього. Навіть прагнучи ствердити важливість питання про буття, М. Гайдеггер не може не ствердити важливості людини. Як вважає Ж. Дерріда, думка про буття, думка про істину буття, від імені якого М. Гайдеггер критикує метафізичні концепції, все ж залишається думкою про людину. У питанні буття таким, яким воно піднімається в метафізиці, людина і поняття людини не зміщуються і вони точно не зникають. Скоріше, має місце своєрідна переоцінка сутності та гідності людини, закладених гуманізмом, який для М. Гайдеггера носить метафізичне забарвлення [6, с. 49-50]

Щоб подолати метафізику та конституювати належну сутність людини, М. Гайдеггер стверджує, що думка повинна «чітко пояснити, як сутність стосується людини і як вона претендує на неї» [8, с. 233]. Лише спрямувавши себе і зосередившись на бутті людини, думка зможе розкрити істину людського.

У «Бутті і часі» Хайдеггер стверджує, що людське буття визначається з точки зору його існування, «ек-зистенції», «ek-sistence» (М. Гайдеггер навмисно вживає термін з таким написанням, аби підкреслити глибинне етимологічно-морфологічне значення терміну та показати його якісну відмінність від традиційного поняття існування). Проблема такої розстановки понять полягала в тому, що деякі коментатори розуміли акцентування Хайдеггера на існуванні людини просто як протистовлення його «сутності» в термінах метафізики. Тобто, що замість привілейованості сутності в опозиції до існування, думка М. Гайдеггера — це просто привілейоване існування в опозиції до сутності. Це призвело до того, що, наприклад Ж.-П. Сартр, як він стверджує у своєму широковідомому вислові, стояв на думці, що стосовно свідомості «існування передую сутності» [4, с. 26].

Однак М. Гайдеггер зазначає, що розуміння ідеї ствердження місця існування як обов'язкового заперечення сутності ґрунтується на думці, що відповідає бінарній логіці метафізичного мислення — а значить упускає, чи, радше, не бере до уваги дуже важливу специфіку подібних роздумів. Тобто: проста ротація термінів в метафізичній дихотомії не долає метафізичного мислення; це залишається метафізичним твердженням [8]. Для М. Гайдеггера інтерпретація його думки Ж.-П. Сартром просто поновлює логіку бінарних опозицій, які він намагається подолати.

Аби виправити таке неправильне трактування своєї думки М. Гайдеггер у «Листі про гуманізм» знову прописує «існування» як «ек-зистенцію». Це мало прояснити його думку про те, що твердження «сутність людини полягає в її ек-зистенції» не є тотожним традиційній концепції екзистенції, а саме екзистенції як актуальності на противагу значенню сутності як можливості [8]. Ек-зистенція не потрапляє в пастку метафізичних протилежностей. Ек-зистенція — це простір, в якому людина покладає себе по відношенню до буття. Крім того, важливим моментом є ще й те, що сутність Dasein визначається екзистенцією, найважливішою, конституюючою ознакою якої є само розуміння: «Саме буття, до якого присутність так чи інакше може відносити себе (...) ми називаємо ек-зистенцією» [6, с. 27]. Формально екзистенція значить «перед-стояння» в істині буття. З цієї причини, з усіх істот лише людина зацікавлена в бутті і так залежить від нього — і тільки через неї, як ми вже сказали, буття може себе просвічувати [6].

При цьому, філософ застерігає нас та попереджає, що для розуміння людини і людського загалом, думка не повинна зосереджуватися на тій прірві, яка відокремлює людину від інших істот. Адже, з його точки зору, ця прірва полягає на в зверхності буття людини над буттям іншого, а в тому, що наша ек-зистенція лежить як раз «під» буттям як таким. Але, знову ж таки, не слід думати і те, що «під буттям» означає що буття є чимось або що воно існує у трансцендентній царині, якій підпорядковується людина. Наполягання Хайдеггера на тому, що людська ек-зистенція, що знаходиться під буттям, означає лише, що людина існує нижче буття з точки зору його важливості. Так як буття — це те, що є перед усім, лише його запитування про нього може розкрити

онтологічну істину людини. І, як зазначалося, тому — і лише тому, — що тільки людина, а не інші істоти, можуть запитувати про нього і, отже, розкривати його — М. Гайдеггер надає їй перевагу над іншими сутностями [8].

Він закладає нас мислити у такий спосіб, щоб істина буття, яка постійно присутня разом з самим буттям може бути схоплена людиною тільки в історичному спів-бутті з самим буттям ні до чого не зводила людську сутність. Він каже: «Людина, скоріше, самим буттям кинута в істину буття, щоб, ек-зистуючи таким чином, берегти істину буття, щоб в світлі буття з'явилося суще, яким воно є. З'явиться воно і як з'явиться, чи увійдуть в провіт буття, чи будуть присутніми чи відсутніми Бог і боги, історія і природа, і як саме бути присутніми, вирішує не людина. Явище сущого лежить в історичному співбуття буття. Для людини, проте, лишається питання, чи відбудеться вона, чи здійсниться її сутність так, щоб відповідати цьому спів-буттю; бо пропорційно до останнього вона покликана як екзистуюча оберігати істину буття. Людина — пастух буття» [8, с. 203].

Буття, як Закон, дає людині свободу мати можливість бути людиною, але вимагає більшого послуху і покори, ніж будь-які структури підкорення, з якими вона може стикатись. Шлях до цього стає власним шляхом людини до порятунку і свого обґрунтування в світі — власним шляхом, спрямованим на те, щоб зберегти і утримати себе як людську істоту.

Така переоцінка місця людського — як підпорядкованого і залежного від буття — не принижує людську сутність; навпаки, вона прославляє людину, як ніколи. Дійсно, М. Гайдеггер вважає, що таким є його прославлення людського буття, що його погляди на це питання слід розглядати як «гуманізм» у крайньому сенсі [8].

Намагання М. Гайдеггера переосмислити людину створює спокусу переосмислювати людину і сьогодні. Його оригінальна і поступова деконструкція поглядів на людське може слугувати прикладом руху живої думки. Не технічного, раціонально-функціонального мислення, а саме думки, думки як запитання, говорячи в його ж термінах. Намагання М. Гайдеггера не є простим розкриттям до того часу ігнорованих та/або забутих аспектів людського положення в світі за допомогою використання традиційних філософських методів; воно спрямована ні на що інше, як на революцію в нашому розумінні людини.

Щоб досягти цього, Хайдеггер ставить під сумнів наші найглибші переконання та припущення, запитує, що визначає нас як людей, взаємодіє з нашим ставленням і відношенням до зовнішнього світу та істот, з якими ми стикаємося в ньому. Він шукає способи погляду на себе та на наш світ інакше, і переосмислює наше розуміння себе таким чином, що визнає та звільняє те, що зазвичай залишається в тіні міркувань.

В процесі цього нелегкого нелегке починання, Хайдеггер не тільки показує нам, що це можливо, але, й, фактично, закликає нас слідувати його слідами та радикалізувати наше мислення про людське. З огляду на це, всі зусилля М. Гайдеггера, зрештою, зводяться до необхідності показати, що ми маємо знову задаватись питаннями про буття і людину. Лише постійно роблячи таке зусилля (а інакше його назвати не можна, бо ці роздуми потребують неймовірної наснаги та сили волі), ми можемо раз за разом

стверджувати людське в собі. Цінність ідей фундаментальної онтології М. Гайдеггера полягає саме в цьому розумінні.

Отже, чи погоджуємось ми з висновками, до яких він дійшов, чи нещадно критикуємо його за недоліки розробленої філософської системи або контекст міркувань — фундаментальна онтологія М. Гайдеггера знову змушує нас замислитись про те, що людська сутність ніколи не обтяжена попередніми концепціями, а запитування в найширшому сенсі, не лише дозволяє нам заперечувати наші переконання, але також дозволяє нам краще розуміти себе і таким чином, краще взаємодіяти з тими, що нас оточує. Замість того, щоб вважати спробу М. Гайдеггера переосмислити і переоцінити людське пропозицією остаточного вирішення питання, але поштовхом до пробудження наших думок. Як казав сам філософ: «Думка, що найбільше побуджує до міркувань в нашу епоху будоражачих думок — це думка про те, що ми все ще не мислимо» [3, с. 5-6].

Література:

1. Гегель Г. В. Ф. Наука логики. В 3-х томах // Г. В. Ф. Гегель. — М., Мысль, 1970. — Т. 1. — 501 с.
2. Корнеев М. Я. Творчество Мартина Хайдеггера в зарубежной сравнительной философии / М. Я. Корнеев // Хайдеггер и восточная философия: поиски взаимодополнительности культур. — СПб. : Санкт-Петербургское философское общество, 2001. — С. 5-28.
3. Михайлов И. А. Ранний Хайдеггер Между феноменологией и философией жизни / И. А. Михайлов. — М. : Прогресс-Традиция, 1999. — 268 с.
4. Сартр Ж.-П. Экзистенциализм — это гуманизм / Ж.-П. Сартр // Сумерки богов. — М. : Политиздат, 1990. — С. 319-344.
5. Ставцева О.И. Понятие «экзистенция» у Шеллинга, Кьеркегора, Хайдеггера / О. И. Ставцева // Размышления о философии на перекрестке второго и третьего тысячелетий. — 2002. — №11. — С 122-133.
6. Хайдеггер М. Бытие и время / М. Хайдеггер; пер. с нем. В.В. Библихина. — М. : АСТ, 2003. — 503 с.
7. Хайдеггер М. Основные понятия метафизики. Мир — конечность — одиночество / М. Хайдеггер; пер. с нем. В. Библихина. — СПб. : Владимир Даль, 2013. — 590 с.
8. Хайдеггер М. Письмо о гуманизме / М. Хайдеггер // Время и бытие. Статьи и выступления. — М. : Республика, 1993. — С. 192-220.
9. Херрманн Ф.-В. фон. Понятие феноменологии у Хайдеггера и Гуссерля / Ф.-В. фон Херрманн. — Минск: Пропилеи, 2000 — 192 с.
10. Хюбнер Б. Мартин Хайдеггер — одержимый бытием / Б. Хюбнер, пер. с нем. Е.В. Алымовой. — СПб. : Академия исследования культуры, 2011. — 172 с.
11. Beistegui M., De. Thinking with Heidegger: Displacements / M. De Beistegui // Studies in Continental Thought. — Bloomington: Indiana University Press, 2003. — 210p.
12. Rockmore T. Heidegger and French Philosophy: Humanism, Anti-humanism, and Being / T. Rockmore. — London: Routledge, 1994. — 272 p.
13. Heidegger M. What is Called Thinking? / M. Heidegger [translated from German by J. G. Gray]. — London: Harper Perennial Modern Thought, 1976. — 272 p.